

Mojca Šorn

ODNOS MED ZAPOSLENIMI V DEKORATIVNI IN PLETENINI TER NJIHOVIMI UPOKOJENKAMI IN UPOKOJENCI*

Izredna profesorica Jana Mali, katere profesionalno udejstvovanje obsega tako socialno delo s starimi ljudmi, socialno delo z ljudmi z demenco, pomoč umirajočim in njihovim sorodnikom kot tudi supervizijo v socialnem delu, metode socialnega dela, dolgotrajno oskrbo, dezinstitutionalizacijo, v svojem delu *Od hiralnic do domov za stare ljudi* zapiše, da je bila starost

---

* Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0280 Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

»[...] po svoje vedno predmet družboslovnih znanosti, čeprav tako nikoli ni bila posebej izpostavljena. [...] Šele s povečanim deležem starejše populacije v družbi sredi 20. stoletja so stari ljudje postali pomembna skupina tudi za raziskovalce. Bliskovit porast tovrstnih raziskav pa zasledimo v zadnjih dvajsetih, tridesetih letih. Večji del njihovega raziskovanja je usmerjen na temeljne vidike ved, ki jih zastopajo, občasno pa tudi na področje starosti.«⁷⁴⁷

Namen pričujočega prispevka je celostno predstaviti odnos med zaposlenimi in upokojenkami ter upokojeanci Pletenine in Dekorativne oziroma prikazati vključenost bivših delavk in delavcev v življenjski ritem nekdanjih delovnih organizacij, organizacij, v katerih jih je veliko preživelo najdaljši, verjetno skoraj vsi pa najaktivnejši del življenja. Obravnavan bo medgeneracijski odnos v dveh ljubljanskih tekstilnih tovarnah, tovarnah t. i. ženske oziroma lahke tekstilne industrije,⁷⁴⁸ ki je v Sloveniji med svetovnimi vojnami postala ena najmočnejših industrijskih vej,⁷⁴⁹ njen razvoj pa je po drugi svetovni vojni (do devetdesetih let 20. stoletja) samo še napredoval. Od petdesetih let 20. stoletja se je »klasična« tekstilna industrija z naglico razraščala v večja podjetja, sledile so številne in velike rekonstrukcije, podjetja so se začela specializirati, razvijati so se začele nove dejavnosti, svojo pot so začele konfekcijske tovarne in tovarne trikotažnih izdelkov.⁷⁵⁰ Razcvet slovenske tekstilne industrije ne nazadnje potrjuje tudi podatek, da je leta 1952 zaposlovala 25.945 oseb, leta 1990 pa 69.454 oseb.⁷⁵¹

Koliko pa je bilo v tekstilni industriji (invalidskih) upokojenk in upokojeencev, kolikšna je bila njihova delovna doba oziroma njihova povprečna starost ob upokojitvi, koliko je znašala njihova pokojnina, odstirajo naslednji podatki: v Sloveniji je bilo leta 1969 3.530 starostnih upokojeencev – 2295 moških in 1240 žensk. Njihova povprečna delovna doba je bila 32 let – 34 pri moških in 28 pri

⁷⁴⁷ Mali, *Od hiralnic do domov za stare ljudi*, str. 39.

⁷⁴⁸ O tem, da je po drugi svetovni vojni v tekstilni industriji naraščalo predvsem število zaposlenih žensk, mdr. piše Nina Vodopivec v monografiji *Labirinti postsocializma*, pri čemer dodaja: »Mediji so tudi z navajanjem statistik soustvarjali retoriko ženske oziroma lahke tekstilne industrije. Le poredko so se sklicevali na tekstilne delavce kot na moške. Takšen diskurz zato ni nevtralen, temveč ga sooblikujejo norme in ljudske predstave o ženski družbeni vlogi.« – Vodopivec, *Labirinti postsocializma*, str. 57. Citirano delo nadalje poglobljeno predstavi vpliv družbenih, političnih in ekonomskih sprememb, ki so se v nacionalnem prostoru pojavljale od začetka devetdesetih let 20. stoletja, na delavstvo kot osrednjega akterja socialistične ideologije, nazorno prikaže, kakšno vlogo so te spremembe odigrale v njihovem spominu na socialistično preteklost, kako so vplivale na njihovo današnje doživljanje delovnega in širšega življenjskega okolja.

⁷⁴⁹ Kresal, *Tekstilna industrija v Sloveniji*, str. 5.

⁷⁵⁰ SI_ZAL_LJU/0129, š. 35, a. e. 156, 150 let slovenske tekstilne industrije. Ljubljana 1978, str. 80.

⁷⁵¹ Vodopivec, *Labirinti postsocializma*, str. 31. Za ilustracijo finančnega položaja delavk in delavcev tekstilne industrije navajam podatke o njihovih plačah, ki sem jih pridobila za sedemdeseta leta 20. stoletja: te so bile leta 1976 za 13 odstotkov nižje od povprečne plače v slovenski industriji, leta 1977 pa še za naslednjih 17 odstotkov.

ženskah. Povprečni znesek starostne pokojnine je znašal 742 dinarjev – 811 za moške in 614 za ženske. V tekstilni industriji je bilo 271 upokojencev – 110 moških in 161 žensk. Tudi njihova povprečna delovna doba je znašala 32 let, pri čemer je bila povprečna starostna pokojnina 622 – 854 din za moške in 532 za ženske. Leta 1969 je bilo v Sloveniji 3540 invalidskih upokojencev – 2536 moških in 1004 žensk, od tega v tekstilni industriji 244 – 96 moških in 148 žensk. Pri invalidskih upokojencih tekstilne industrije je bila povprečna delovna doba 23 let – 25 pri moških in 22 pri ženskah, povprečna delovna doba pri drugih invalidskih upokojencih pa je znašala 24 let – 25 pri moških in 20 pri ženskah. Povprečna starost ob invalidski upokojitvi je bila pri vseh invalidskih upokojencih 50 let, pri čemer so se moški iz tekstilne industrije v povprečju upokojili pri 49 letih in ženske pri 47, ostali invalidski upokojenci pa pri 51 oziroma upokojenke pri 46 letih. Še o povprečnem znesku invalidske pokojnine: ta je znašala 573 dinarjev – 597 za moške in 511 za ženske ter 536 za tiste iz tekstilne industrije – 622 za moške in 481 za ženske.⁷⁵²

Številke o invalidskih upokojenkah in upokojencih tekstilne industrije ilustrira arhivski dokument Dekorativne tovarne:

»Imamo izredno veliko število delovnih invalidov in poklicnih obolenj,⁷⁵³ čeprav mnoga – kot na primer prizadetost sluha zaradi ropota v predilnicah – najpogosteje niti niso zabeležena. Delavka naredi v osmih urah čez 10 kilometrov poti okrog strojev, katerim streže, in iz izkušenj vemo, da začne pešati že pri 50. letih. Navadno se invalidsko upokoji, še preden izpolni zakonito delovno dobo. [...]: v zadnjih nekaj letih je bilo le malo tekstilnih delavk, ki so ostale na svojih delovnih mestih do 55. leta starosti! Vse druge so bile premeščene k lažjemu delu ali pa so bile upokojene.«⁷⁵⁴

Kljub temu da je bila večina tovarniških delavk Pletenine in Dekorativne ob odhodu v pokoj stara komaj okrog 50 let, jih glede na definicijo Nelke Vertot obravnavam kot starejše:

»Meja med srednjimi leti in obdobjem starosti ne more biti natančno opredeljena, saj v vseh družbah nima enakega pomena. Ljudi lahko začnemo obravnavati (opredeljevati) kot »starejše« (»stare«) oziroma jih uvrščati med take, ko se v njihovi dejavnosti zgodijo nekatere spremembe ali ko se spremeni njihova družbena vloga (ko na primer postanejo stari starši ali ko

752 SI_ZAL_LJU/0129, š. 35, a. e. 156, 150 let slovenske tekstilne industrije, str. 17.

753 Od začetka 1969 do septembra istega leta je bilo 5 invalidsko upokojenih delavk, »kar je za naše podjetje sorazmerno veliko število. To so predvsem bolezenski invalidi, razen dveh primerov, ko gre za invalidnost kot posledico nesreče pri delu.« – SI_ZAL_LJU 129, t. e. 43, ovoj 255, Poročilo upravnega odbora delavskemu svetu TDT.

754 SI_ZAL_LJU/0129, š. 35, a. e. 156, 150 let slovenske tekstilne industrije, str. 125.

se upokojijo), lahko pa potem, ko izpolnijo določeno število let oziroma ko prestopijo določeno starostno mejo«,⁷⁵⁵

obravnavam kot starejše. Upokojitev kot enega od mejnikov za prehod v t. i. tretje življenjsko obdobje navaja seveda tudi več drugih strokovnjakov. Psiholog Vid Pečjak v svoji knjigi *Psihologija tretjega življenjskega obdobja* med drugim pravi, da z upokojitvijo »pogosto nastopijo tudi finančne težave, sprememba bivališča in osamljenost, nekateri starostniki odidejo v zavode in domove, kjer so življenjske razmere povsem drugačne«. ⁷⁵⁶ Psiholog in psihoterapevt Hubert Požarnik pa je v knjigi *Umetnost staranja* zapisal, da so z opustitvijo poklica

»[...] povezani številni psihološki in socialni problemi. Upokojitev pomeni namreč več kot le opustitev bolj ali manj cenjenega dela. Med drugim pomeni upokojitev tudi novo socialno vlogo, torej drugačen način vedenja, preoblikovanje dnevnega reda, preoblikovanje odnosov do ljudi, še zlasti v ožjem družinskem krogu, spremembo in premik interesov od dela k dejavnostim v prostem času, spremembo pričakovanj in zahtev, na primer zaradi slabših dohodkov itd.«⁷⁵⁷

Janko Perat upokojitev primerja z »izgubo avtoritete, ugleda, občutka koristnosti in veljave. Z eno besedo, odločba o upokojitvi pomeni obenem epitaf nekoristnosti.«⁷⁵⁸

755 Vertot, *Starejše prebivalstvo v Sloveniji*, str. 8. Avtorica v citirani knjigi na straneh 56 in 57 podrobneje definira naslednje pojme: »**Staranje prebivalstva** je po definiciji povečevanje deleža prebivalstva nad določeno starostno mejo (običajno 65 let) ob hkratnem zmanjševanju števila prebivalcev, mlajših od 15 let, in ob podaljševanju življenjske dobe vsega prebivalstva. Demografsko starost prebivalstva običajno ocenjujemo z deležem oseb, starejših od 65 let, med vsem prebivalstvom. (Npr.: če je več kot 10 % prebivalcev starih nad 65 let, govorimo o starem prebivalstvu). **Starejši**. Meja med srednjimi leti in obdobjem starosti ne more biti natančno opredeljena, saj v vseh družbah nima enakega pomena. V razvitem svetu danes pojem »starejši« običajno opredeljuje ciljno skupino ljudi, starih 65 let in več (v nekaterih opredelitvah 60+, pa tudi 70+).

Če so obravnavani starejši zaposleni, je običajno upoštevana starostna skupina 50–64 let). O tem, kdo so starejši oz. stari, popolnega soglasja ni in se za različne potrebe uporabljajo različne starostne meje že v eni državi, še toliko bolj v EU oz. svetu. Glede opredelitve »starejših« tudi med avtorji različnih strok (še) ni poenotenja /.../.

Starost je čas, ki je preteklo od rojstva osebe do trenutka opazovanja (popis, anketa) oz. do opazovanega dogodka (sklenitev zakonske zveze, rojstvo prvega otroka, zaposlitev, smrt idr.). Običajno jo merimo v letih, lahko pa tudi v mesecih, dnevih ali celo urah. Opredelimo jo na dva načina: po dopoljenih letih starosti in po letnici rojstva. Razvrstitvi sta skladni samo na začetku (1. 1.) oz. na koncu (31. 12.) vsakega koledarskega leta. Kadar ni posebej označeno, je starost prikazana v dopoljenih letih starosti.«

756 Pečjak, *Psihologija tretjega življenjskega obdobja*, str. 13.

757 Požarnik, *Umetnost staranja*, str. 86.

758 Cit. po Mali, *Od hiralnic do domov za stare ljudi*, str. 24.

***

Leta 1950 je bilo zabeleženo prvo leto delovanja delavskih svetov,⁷⁵⁹ ki so začeli (vsaj na simbolni ravni) odločati o proizvodnih načrtih, o disciplini dela in finančni politiki, o investicijah in rekonstrukcijah, delitvi dohodkov, skratka o razvoju podjetja.⁷⁶⁰ V tem sistemu je bila vloga dodeljena tudi kadrovske politiki, pri čemer so se številni odgovorni zavedali, da je tovrstnim oddelkom treba zagotoviti dobre delovne pogoje, nič slabše kot ostalim sektorjem v podjetju:

»V okviru možnosti in razpoložljivem času pa se je naš oddelek še delno ukvarjal s socialnimi problemi, stanovanjsko problematiko, delovni invalidi, upokojenci, prva pomoč in zdravstvena služba, napredovanje in premeščanje, skrb za dobre odnose, informacije itd. [...] Dobro nam je znano, da je večina gospodarskih organizacij do sedaj skrbela le za proizvodnjo in pri tem pozabljale, da je človek tisti najvažnejši faktor vsake dejavnosti od katerega zavisi stopnja produktivnosti in mu je zaradi tega potrebno posvetiti vsaj toliko pozornosti kot ostalim faktorjem proizvodnje. Da je bila skrb za človeka – proizvajalca res malenkostna lahko jasno sklepamo iz tega, da so v vseh podjetjih že tradicionalno postavljeni sektorji kot komercialni, tehnični in finančni, dočim je bivša personala, ki se že od vsega začetka praviloma edina ukvarja s problemi delavcev, morala v mnogih primerih delati skoraj v ilegali. In zakaj tako? Sam povojni sistem je od tega oddelka zahteval mnogo političnega dela, ki v mnogih primerih ni bil po volji vsem zaposlenim, za reševanje ostalih osebnih problemov delavcev pa takrat še ni bilo primernih pogojev in zato je bila personala mnogo manj cenjena med delavci kot ostali oddelki v podjetju. Toda danes, ko naš družbeni red že stoji na trdnih temeljih, ko so delavci prevzeli upravljanje svojega podjetja, ko so se pogoji dela z ljudmi v mnogočem spremenili, nam tedanjih personal ni ni več potrebno. Toda če mislimo, da smo samo zamenjavo napisali na vratih vse storili, smo se precej zmotili. Temu oddelku je potrebno nuditi iste pogoje dela kot ostalim sektorjem v podjetju. Potrebno mu je nuditi enak kvaliteten kader, da bo kos svojim nalogam. Potrebno mu je nuditi enake možnosti za uveljavljanje pri upravljanju podjetja. Toda žal čestokrat se zgodi, da za kadrovske problematiko ni enakega posluha kot za ostalo proizvodno problematiko. Še premalo se zavedamo, da je le človek tisti, ki sporvaja želje, misli in hotenja nas vseh in da je človek tisti, ki uporablja material in ki streže

759 Več o Osnovnem zakonu o upravljanju z državnimi gospodarskimi podjetji in višjimi gospodarskimi združenji s strani delovnih kolektivov, sprejetem 27. 6. 1950, v: Čepič, Delavsko samoupravljanje, str. 962.

760 SI_ZAL_LJU/0129, š. 35, a. e. 156, 150 let slovenske tekstilne industrije, str. 79.

tistemu stroju, ki se morda mesece pogovarjamo o njem pri tem pa dostikrat pozabljamu razmisliti kako in kakšen delavec ga bo porabljal.«⁷⁶¹

V sveži družbeno-ekonomski klimi so konec petdesetih let 20. stoletja v industriji začeli zaposlovati poklicno izobražene socialne delavce in delavke,⁷⁶² ki so delovali v okviru takrat nastajajočih kadrovske-socialnih oddelkov.⁷⁶³ V gospodarskih institucijah so prevzemali naloge, ki so jih do takrat opravljali »vsi ali pa tudi nihče«. Njihova naloga naj bi bila, kot je dalje zapisala Pavla Rapoša Tajnšek, »celovita skrb za delovnega človeka«, kar je pomenilo skrb za

»[...] kakovost delovnega življenja, ki so jo v tistem času povezovali s pojmom družbenega standarda (vključevala je stanovanja, prehrano med delom, prevoze na delo in z dela, otroško varstvo, letovanja itn.), do varstva zaposlenih (socialno varstvo, urejanje invalidske problematike, zdravstvena preventiva, varstvo pri delu), usposobljeni pa so bili tudi za izrazito kadrovske naloge, kot so sprejem novih delavcev, motivacija, nagrajevanje, izobraževanje ipd.«⁷⁶⁴

***

V raziskavi, ki zajema obdobje od druge polovice petdesetih let 20. stoletja, ko je socialno skrbstvo⁷⁶⁵ postalo pomembno polje utrjevanja povojne družbene ureditve, do vključno osemdesetih let 20. stoletja, sem si zastavila naslednja vprašanja:

- ali so bili skrbi za človeka, ki je bila zaupana kadrovske-socialni službi, deležni le zaposleni, ali je morda ta obravnavala tudi vprašanja upokojujencev,

761 SI_ZAL_LJU/0129, t. e. 41, ovoj 220, Poročilo Kadrovskega socialnega oddelka, 2. 3. 1964.

762 Strokovno izobraževanje za socialne delavce se je v Jugoslaviji začelo v 50. letih 20. stoletja. V Ljubljani je bila dvoletna Šola za socialne delavce ustanovljena 7. 11. 1955, leta 1960 je bila nadgrajena s programom za socialno delo v gospodarstvu. Več v: Zaviršek, Spol in profesionalizacija socialnega dela, str. 18 in 21.

763 Andreja Kavar-Vidmar je leta 1984 o vlogi socialne politike zapisala: »Dolgoročna naloga socialne politike je afirmacija človeka – proizvajalca kot temeljnega nosilca celotnega družbenega in političnega sistema, s tem pa tudi reprodukcije in napredek družbe na samoupravnih temeljih. Zato so njene funkcije široke in vključujejo celoto življenjskih, delovnih in družbenih pogojev, v katerih poteka proces razvoja. S preventivnimi ukrepi, ki omejujejo nastajanje socialnih problemov in z reševanjem že obstoječih problemov ter z vgrajevanjem socialnih korektivov, kadar gre za družbeno negativne posledice razvoja, prispeva socialna politika k uresničevanju ciljev v zvezi s človekovim položajem, njegovemu vsestranskemu razvoju, zagotavljanju socialne varnosti, humanizaciji družbenega dela in medčloveških odnosov.« – Kavar-Vidmar, *Socialna politika in socialno delo v samoupravni socialistični družbi*, str. 25.

764 Rapoša Tajnšek, Razvoj socialnega dela v delovnem okolju, str. 250, 251.

765 »Socialno varstvo v širšem pomenu je družbena panoga, ki zajema področje skrbi za človeka od njegovega začetka.« – SI_ZAL_LJU/0479, š. 191, ovoj K-1815/55, Socialno varstvo odraslih oseb na področju Ljubljane, str. 1.

- če je odgovor pritrdilen, kakšne so bile težnje za izboljšanje kvalitete doživljanja in življenja upokojenk in upokojevcev,
- ali so med delavkami in delavci Dekorativne in Pletenine ter njihovimi upokojenkami in upokojenci obstajali kakršni koli odnosi,
- če so obstajali, kaj je sodelovanje zajemalo, kakšen je bil način interakcije, katere so bile najmočnejše vezi med upokojenkami in upokojenci ter tovarno.

PLETENINA

Po pregledu arhivskega gradiva Pletenine in Dekorativne sem ugotovila, da to od šestdesetih let 20. stoletja dejansko odraža uveljavitev in pomen socialnega dela v tovarnah oziroma v aktivnostih njenih kadrovsko-socialnih služb, kljub temu pa fond SI_ZAL_LJU/0572, Pletenina, tovarna trikotaznih izdelkov Ljubljana 1926–1994 vsebuje le skope podatke, ki ne omogočajo natančnejše rekonstrukcije odnosa med zaposlenimi ter njihovimi upokojenkami in upokojenci. Redke informacije iz zapisnikov sej delavskega sveta in upravnega odbora nam v glavnem sporočajo le o pred- in ponovoletnih pogostitvah upokojenih delavk in delavcev, ki so potekale vsaj od konca petdesetih let vse do vključno osemdesetih let 20. stoletja. Včasih so bile organizirane kot zakuske, včasih kot čajanke.

»Vsako leto enkrat t.j. po navadi 8. marec skličemo upokojevce našega podjetja in jih pogostimo. Letos bi to svečanost prenesli na praznovanje novega leta t.j. 28. decembra 1959. Imamo 78 upokojevcev. Sklenjeno je, da se vsakemu podari 1 hlačke in vrečko s slaščicami, kakor otrokom. Po obdaritvi jim priredimo še malo čajanko.«⁷⁶⁶

Srečanja so v glavnem potekala v prostorih tovarne. Leta 1962 je bil sicer podan naslednji predlog, vendar podatka o tem, ali je bil realiziran, nimam: »Glede upokojevcev se predlaga, naj le teh letos, zaradi pomanjkanja prostora, ne povabimo na zakusko, temveč jim izročimo darila z lastnimi proizvodi na njihovem domu.«⁷⁶⁷ Na začetku sedemdesetih let 20. stoletja se v gradivu kot kraju pogostitve omenja Klub poslancev, desetletje kasneje Dom invalidov in borcev NOV. Iz gradiva delavskega sveta je nadalje razvidno, da so bili upokojevci občasno deležni enkratnih denarnih nagrad in da so imeli upokojevke in upokojevci pravico koristiti kapacitete tovarniškega počitniškega doma – predvidoma izven sezone, v sezoni pa zgolj takrat, če dom v Novigradu ni bil zaseden.

Interna revija *Informatore*otic o temah, povezanih z upokojenkami in upokojenci, ne odstira, več prostora jim je z rubrikami »odšli so v pokoj«, »zahvale

⁷⁶⁶ SI_ZAL_LJU/0572, š. 7, Seje 1954–1959 D. S., Zapisnik 21. redne seje DS, 18. 12. 1959.

⁷⁶⁷ SI_ZAL_LJU/0572, š. 8, Seje D. S. 1959–1963, Zapisnik 7. redne seje CDS-ta, 11. 12. 1962.

upokoјencev« ipd. naklonila *Pletenina*. Zelo zanimiv je intervju Ali je upokoјenec oseba, ki je odslužila svoje?, v katerem je novembra 1976 Jožica Jazbec povedala:

»Nesmotrno bi bilo od družbe, če bi zavračala upokoјence in pozabljala nanje. S tem, ko se jih spomni in uporabi njihovo znanje, jim izpolni delavnik in jih iztrga iz grenkega objema osamljenosti in životarjenja. Dolgemu življenju pripomore bolj delo in občutek koristnosti kot kefir, med in vitamini vseh sort.«⁷⁶⁸

Tudi iz zahvale upokoјenke, objavljene v *Pletenini* spomladi 1973, je mogoče razbrati bridko slovo od dela in težko ločitev od kolektiva:

»Ko se poslavljaš od doma in veš, da se nikoli več ne vrneš, ti je neizmerno hudo. Tako je tudi meni, ko zapuščam vas, saj je bila Pletenina moj drugi dom, kjer mi je bil drag vsak po svoje. Ne zamerite mi, prosim, ker se nisem vsem osebno zahvalila za prečudovito darilo, ki mi bo najdražji spomin na vas, pač pa ubiram za zahvalo to pot! Adijo pa zdrav ostanite, se spomnite kdaj še na me ...«⁷⁶⁹

DEKORATIVNA

Leta 1964 je v poročilu kadrovsko-socialnega oddelka Dekorativne tovarne Jožica Krmelj zapisala:

»Pri obravnavanju socialne problematike nikakor ne smemo pozabiti na naše upokoјence. Čeprav niso več aktivni člani kolektiva, so pa le zelo dobo preživeli med nami in ustvarjali sredstva, katera nam danes nudijo lažje delo ob boljših delovnih pogojih. V zadnjih dveh letih smo se jih spomnili z družabnim izletom, v letošnjem letu pa smo jih povabili na našo veliko prireditev v Jami. Dobro nam je poznan socialni problem vseh upokoјencev, ki imajo na splošno zelo nizke pokojnine. Ta problem družba rešuje že precej časa, vendar so upokoјenci kljub nekaterim dodatkom še vedno s pokojninami v veliki razdalji od osebnega dohodka zaposlenega delavca. Upamo, da se bo to z novim zakonom o pokojninah le nekoliko uredilo. Ker pa je to gmotno stanje naših upokoјencev trenutno najbolj pereče, predlagamo, da se jim za nakup ozimnice izplača enkratna podpora v višini 5.000.- din [71.75 EUR]. Podjetje ima sedaj 98 upokoјencev in bi ta minimalna podpora znašala v skupnem znesku 49.000.- din [701,00 EUR]. Resnično je to minimalna podpora, prepričani pa smo, da jo bodo upokoјenci z veliko hvaležnostjo sprejeli.«⁷⁷⁰

768 SI_ZAL_LJU/0572, š. 61, Glasilo delovnega kolektiva Pletenina, november 1976, str. 3.

769 SI_ZAL_LJU/0572, š. 61, Pletenina, marec-april 1973, št. 3-4, str. 8, Dragi moji Pleteninci!

770 SI_ZAL_LJU/0129, š. 32, a. e. 139, Glasnik TDT, 1971, št. 11, str. 2 in 3, poročilo Jožice Krmelj.

Že ta in številni drugi arhivski dokumenti, ki sem jih pri iskanju odgovorov našla v fondu SI_ZAL_LJU/0129, Dekorativna, in obravnavajo vprašanje/a njihovih upokojenk in upokojenecv (poleg poročil kadrovske-socialnega oddelka še zapisniki sej delavskih svetov, zapisniki sestankov kulturne skupine oziroma komisije za kulturno dejavnost, do neke mere tudi zapisniki sej upravnih odborov), nam povedo več kot gradivo Pletenine. Zelo zgovorni pa so pogosti prispevki zaposlenih in upokojenk ter tudi upokojenecv Dekorativne v internem tovarniškem glasilu, ki odstirajo skoraj celoten spekter sodelovanja in nam med drugim sporočajo naslednje: vsaj od konca petdesetih let 20. stoletja so bili za bivše zaposlene organizirani izleti, ki so se kasneje prelevili v redna letna srečanja, poimenovana kar »dan upokojenecv«. ⁷⁷¹

Več o enem izmed tovrstnih srečanj nam pove zahvala upokojenke Mojce Sajovic v internem časopisu *Glasnik TDT* iz leta 1963:

»Srečanje upokojenecv z nekdanjimi sodelavci je za vsakogar – praznik. Za ta dan se vsaka upokojenka obleče kar najbolj praznično. In ob tem srečanju so naši obrazi zadovoljni, ker nas zavest te pozornosti osrečuje. Zanimamo se za napredek v tovarni in se vživljamo v vedno boljše delovne pogoje za delavca. [...] In sedaj smo upokojenke in imamo en praznik več; čutimo, da smo ga zaslužili.« ⁷⁷²

Upokojenka Pavla Plešec pa je zapisala:

»Zopet nas je, tokrat že drugič, razveselilo vabilo uprave podjetja in sindikalne podružnice na tovarniško srečanje, ki ste ga nam pripravili. Pri ogledu tovarne smo videli velik napredek in smo se z vami veselili uspehov, ki jih dosegate in bili ob enem ponosni, da smo tudi mi nekoč doprinesli svoj delež k temu razvoju. Potem smo se odpeljali na Gorenjsko v Begunje,

⁷⁷¹ Kot ilustracijo in primerjavo navajam izsek o rednem letnem dnevu odprtih vrat v Predilnici Litija iz monografije Nine Vodopivec: »Ko se nekdanji delavci ob dnevu odprtih vrat septembra vsako leto sprehodijo po proizvodnji in se občasno ustavijo ob delavki oz. delavcu za strojem, takoj vprašajo, ali je delo postalo lažje ali težje, kot je bilo včasih. Kot so prepričani nekateri delavci za stroji, vodiči (vodje oddelkov ali kdo iz vodstva) obiskovalcem pogosto že na začetku povedo, da je postalo delo v tovarni lažje. Takšni pogledi, ki niso le pogledi upraviteljev tovarne, temveč tudi nekdanjih ter zaposlenih delavk oz. delavcev, pa se oblikujejo pod vtisom diskurza o modernizaciji in tehnološkem razvoju: z avtomatiziranimi, računalniško vodenimi stroji naj bi delo postalo fizično lažje. Hkrati pa se zaposlene delavke razburijo, kadar slišijo, da naj bi bilo danes delo lažje in nemudoma dodajo svojo plat zgodbe: *Kako je šele danes, tako hitro, pa toliko ...* Tudi ljudje iz vodstva prepoznava relativnost takšnih ocen dela. *Delo je fizično lažje, koliko je pa njim zdaj lažje, ker je več računalniškega dela, ker je vse v tujem jeziku, pa je druga zgodba*, je ugotavljala mlajša uslužbenka. Nekatere upokojene delavke so prepričane, da je treba več delati kot včasih; to so slišale od mlajših, še zaposlenih nekdanjih sodelavk, ko so jih srečale v Litiji v trgovini ali na cesti: *Zdaj bolj težko gre, ampak vozijo pa še. Včasih se še z mlajšimi delavkami pogovarjamo, ko se srečamo na cesti ali pa v trgovini. Pa rečejo, da morajo še bolj delati kot prej.*« – Vodopivec, *Labirinti postsocializma*, str. 116.

⁷⁷² SI_ZAL_LJU/0129, š. 29, ae. 131, Glasnik TDT 1963, okt., str. 19, zahvala Mojce Sajovic.

kjer smo si ogledali Drago in muzej v celicah smrti v bivši kaznilnici [...] Pri Jožovcu pod Roblekom, kamor ste nas povabili na kosilo, smo preživeli nekaj prijetnih uric pri dobri kapljici in poskočnih Avsenikovih valčkih in polkah. Res, nekaj nepozabnih uric sproščenega in prisrčnega veselja, ki se ne dajo pozabiti. Še enkrat se zahvaljujemo vsem, ki ste nam pripravili ta prijeten dan z željo za čimvečji uspeh našega in Vašega kolektiva, ker se še vedno čutimo povezane z vami.«⁷⁷³

Dokaz, da so se tovrstni dogodki obdržali do konca osemdesetih let 20. stoletja, je mdr. tudi prispevek Dan spominov, v katerem je Ivica Suhadolnik leta 1986 v glasilu *Dekoratívna* sporočila:

»Vsakoletno srečanje upokojencev v Dekoratívni je bilo letos v sredo, 18. junija. Povabljenih je bilo 398 upokojencev, največ, od kar so organizirana ta srečanja pri nas. Letos se je odzvalo 184 upokojencev. Žal nekateri iz zdravstvenih razlogov niso prišli, poslali pa so kljub temu pozdrave in čestitke vsem ostalim. Čeprav nas je vreme pri sami pripravi precej begalo, je bil prostor v napi jami ob določeni uri pripravljen za sprejem. Pred vhomom so pričakali bivše sodelavke predstavniki družbenopolitičnih organizacij in vodstvo DO. Že ob teh prvih stiskih rok se je razvnela dobra volja in smeh. Vse povsod je bilo slišati: »Vsako leto si mlajša«, »glej, glej kako dobro izgledaš!« Prišli so kot mladeniči in mladenke, urejeni, nasmejani, tako da smo se tudi mi nalezli njihove dobre volje. Vsi zelo dobro skrivajo svoja leta, tako da vse skupaj ni bilo podobno srečanju upokojencev. Po prvih pozdravih so odšli nekateri na ogled po tovarni. Čudili so se spremembam v obratih. [...] Ugotavljajo, da je veliko narejenega za varno in urejeno okolje. Včasih ni bilo izolacije, prezračevanja in nobene restavracije. Kljub temu, pravijo, da imajo lepe spomine na tovarno. Bili so bolj povezani med seboj in odkriti. Skupaj so rešili vse probleme. Po ogledu so se vrnili v jamo, katera je bila na ta dan še posebno lepo okrašena. Čakalo jih je okusno kosilo in dobra kapljica. V imenu vseh sodelavcev je upokojence najprej pozdravil generalni direktor tov. Koleša. Prisrčno jih je povabil, da skupno z nami preživijo prijetno popoldne. Kulturna komisija je za popestritev pripravila tudi svoj program. Folklorna skupina, kjer plešejo sami plesalci iz Dekoratívne, je zaplesala belokranjske in prekmurske plese. Za najlepše razvedrilo je ta dan poskrbel Janez Hočevar – Rifle. Predstavil se je kot občinski svetnik JOSEF ŠVEJK ob spremljavi godbe Iva Umeka. Marsikdo se mu je nasmejal do solz. [...] Ansambel Bled je ta popoldne zaigral nešteto veselih in poskočnih viž. Veliko se jih je zavrtelo, da je bilo kaj! [...] Vsi so se zahvaljevali za praktično darilo – volno, katero

773 SI_ZAL_LJU/0129, š. 29, ae. 131, Glasnik TDT 1963, okt., str. 18 in 19, zahvala Pavle Plešec.

je zanje izdelal TOZD Predilnica Laško. [...] Mi, ki še delamo v Dekorativni smo bili zelo zadovoljni, ker smo vas upokojeince videli srečne in zadovoljne. Poslovali smo se v upanju, da ste se med nami res prijetno počutili in da se drugo leto spet vidimo.«⁷⁷⁴

Upokojenke in upokojenci so bili bolj ali manj redno vabljeni tudi na razna praznovanja in obletnice, na primer na praznovanje 29. novembra, na proslavo ob 30-letnici osvoboditve SFRJ, redno pa so bili gostje prireditev, ki so potekale ob tovarniških jubilejih in obletnicah.

Iz predstavljenih odlomkov je razvidno, da je poleg rednega druženja k interakciji med zaposlenimi in upokojenci veliko pripomoglo tudi interno tovarniško glasilo, ki so ga upokojenke in upokojenci vsak mesec brezplačno prejeli na dom ter ga, kot so radi zapisali, prebrali do zadnje besede. Upokojencem je časopis pomenil redni stik s tovarno, delavkami, delavci in delom v njej. Poleg člankov o tekočem delu in razvoju in rezultatih tovarne so radi prebrali tudi tople besede, ki so jih jim namenili zaposleni, na primer:

»Dolga je delovna pot, da dosežeš polno delovno dobo. Jelka je prišla v našo delavno organizacijo pred petintridesetimi leti. Bila je še mlada deklica šestnajstih let. Vsa ta dolga leta je Jelka ostala zvesta naši DO in opravljala dela tkalke do zaslužene upokojitve. Dolgujemo ji iskreno zahvalo za dolgoletno delo in ji želimo ljubega zdravja, zadovoljstva in sreče z vsemi, ki jih ima rada«,⁷⁷⁵

in velikokrat so v uredništvo vrnili svoj prispevek – niso nanizali le spominov na srečanja in zahval vodstvu in bivšim sodelavcem, temveč so jim pogosto čestitali ob različnih priložnostih, praznikih, ob prejetih nagradah ipd.

Upokojene delavke in delavce Dekorativne je vodstvo večkrat razveselilo tudi z izrednimi nakazili, kot že omenjeno – z denarjem za ozimnico, ob prazniku republike so jim s čestitko poslali enkratno denarno pomoč v vrednosti današnjih 64 EUR, ob 50-letnici podjetja pa jim je tako kot zaposlenim namenilo posebne denarne nagrade. Simboličen denarni znesek so upokojenci prejeli tudi z vabilom na otvoritev novih tovarniških objektov leta 1971.⁷⁷⁶ Na voljo jim je bilo tudi finančno zelo ugodno bivanje v počitniških kapacitetah tovarne izven sezone.

774 SI_ZAL_LJU/0129, š. 35, a. e. 158, Dekorativna, št. 3, maj–junij 1986, str. 6, 7, Ivica Suhadolnik: Dan spominov.

775 SI_ZAL_LJU/0129, š. 35, a. e. 156, Dekorativna: glasilo delovne organizacije Dekorativna Ljubljana, št. 1, marec 1988, str. 13, Naši delavci so odšli v pokoj.

776 SI_ZAL_LJU/0129, t. e. 42, ovoj 226, Zapisnik o IV. zasedanju delavskega sveta, 5. 11. 1971.

SKLEPNE BESEDE

V zadnjem sklopu podajam nekaj odgovorov na vprašanja, ki sem si jih zastavila na začetku dela.

1. Iz pregledanega arhivskega gradiva Pletenine in Dekorativne, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, je bolj ali manj razvidno, da so bila v področje delovanja kadrovsko-socialnih služb vključena tudi vprašanja upokojenk in upokojenec tovarn. Pri tem je nujno poudariti, da so socialni delavci lahko le s tesnim sodelovanjem z ostalimi predstavniki tovarne in s celotnim kolektivom nekdanjim sodelavkam in sodelavcem zagotovili tako številne možnosti, ki so bile med drugim usmerjene tudi v konkretne težnje za izboljšanje kvalitete življenja upokojenk in upokojenec. Vsa ta dejanja so posameznike verjetno še močneje povezovala s tovarno – tako z delom kot tudi z ljudmi v njej:

»Vzljubiti stroj, vzljubiti svoje delovno mesto, je velika stvar za mladega človeka in zelo težko se je ločiti od tega, ko pride čas. Mi, ki smo odšli v pokoj, smo vam pustili vsa proizvodna sredstva, vedno smo gledali na to, da smo jih skrbno varvali, da boste tudi vi z njimi lahko delali in ko smo odhajali, nam je bilo težko, kakor da se poslavljamo od dobrega starega prijatelja. [...] Četudi sem zunaj tovarne, sem vendar še vedno z vami, veselim se vsakega vašega uspeha in vedno vam želim vse najboljše.«⁷⁷⁷

2. Iz pregledanega in predstavljenega gradiva je razvidno, da področje sodelovanja med kolektivom in nekdanjimi sodelavkami in sodelavci nikakor ni bilo enosmerno. Stiki med delavkami in delavci Dekorativne in Pletenine ter njihovimi upokojenci so bili interaktivni, bili so konstantni in večnivojski. Z današnjo terminologijo lahko zaključimo, da je bil medgeneracijski dialog⁷⁷⁸ – takrat sicer še brez uradne strokovne podlage – v praksi vsaj na obravnavanem mikro nivoju do določene mere vzpostavljen že v predstavljenem obdobju.
3. Zaradi vsega naštetega v spominu ljudi socialistična tovarna ne predstavlja zgolj delovnega prostora in sodelavcev, temveč nastopa kot objekt, kjer so se ljudje družili, zabavali, se med seboj poročali, reševali socialne probleme, si pridobivali življenjske izkušnje in se seznanjali z drugačnim načinom življenja.⁷⁷⁹ Ta dinamičnost je vsaj pri nekaterih upokojenkah in upokojencih

⁷⁷⁷ SI_ZAL_LJU/0129, š. 29, a. e.128, Glasnik TDT 1960, II, št. 3, marec 1960, str. 5–7, Pismo.

⁷⁷⁸ Ko je Evropski parlament julija 2012 razglasil leto 2012 za »evropsko leto aktivnega staranja in medgeneracijske solidarnosti«, je imel v mislih tako povečanje ozaveščenosti pri soočanju z nalogami, ki jih prinaša staranje, kot tudi deljenje dobrih praks. Po mnenju Evropske komisije daje aktivno staranje starejšim osebam možnost sobivanja v sferi dela, pri čemer lahko sodelujejo s prenašanjem svojih izkušenj na mlajše generacije. – *Medgeneracijski dialog*.

⁷⁷⁹ »K spoznavanju drugačnega življenja so prispevali tudi sindikalni izleti; nekateri so prvič v življenju

zameglila občutek osamljenosti in v njih vzbujala prijeten duh preteklosti, solidarnosti, povezanosti, pri zaposlenih pa slabila strah pred upokojitvijo in pozabo ter krepila težnje k vzajemnosti in neizključevanju med generacijami. Zgovorne so besede upokojenke Dekorativne tovarne:

»Upokojeenci smo ponovno in enkratno doživeli vse tovarištvo in spoštovanje, ki ju čutite do nas. Ponovno smo doživeli priznanje za trud, ki smo ga pred dawnimi in tudi skorajšnjimi leti s svojim neposrednim delom vložili v našo delovno organizacijo. Tople tovariške, prijateljske in iskrene besede, ki jih je izrekel glavni direktor, so potrdile tesno vez med nami upokojeenci in še aktivnimi delavci. Redke so delovne organizacije, ki bi vzdrževale tako neposredne vezi s svojimi bivšimi proizvajalci. Menim, da se ob tako humanitarnih dejanjih vse premalo seznanja tudi širša javnost. Srečno je živeti upokojeencu v prepričanju, da ni zabrisan iz spiska delovne organizacije.«⁷⁸⁰

***

Po upokojitvi tekstilk in tekstilcev iz Pletenine in Dekorativne se je njihova družbena vloga seveda spremenila, spremenile so se njihove življenjske razmere ... Spoštljiv in inkluziven odnos tovarniških kolektivov do bivših sodelavk in sodelavcev, ki se izriše po pregledu dostopnih arhivskih virov, pa upokojitve vsaj na papirju ne enači z izgubo ugleda in veljave. Le težko bi trdili, da so bivši sodelavci na upokojenke in upokojeence obravnavanih tovarn pozabili ali jih zapostavljali. V predstavljenem gradivu so besede tovarištvo, priznanje za trud in opravljeno delo pogoste in obojestranske, tovarna, delo in njeni ljudje pa vtisnjeni v spomin vseh akterjev: »Kako človeka razveseli zavest, da nismo pozabljeni od tistih, ki smo nekoč skupaj gradili lepšo bodočnost.«⁷⁸¹

---

odpotovali v tujino, se šolali v Vzhodni Nemčiji, Švici ali na Švedskem ali pa so prvič poleteli z letalom v druge jugoslovanske republike. Tovarne so gradile počitniške hišice in stanovanjske bloke oz. naselja, organizirale so izlete, družabne dogodke, s počitniškimi domovi na morju in v hribih pa so organizirale prosti čas zaposlenih in njihovih družin.« – Vodopivec, *Labirinti postsocializma*, str. 100.

780 SI_ZAL_LJU/0129, t. e. 34, a. e. 144, Glasilo Dekorativne, 1976, št. 6, str. 2, zahvala Jožice Košir.

781 SI_ZAL_LJU/0129, š. 30, a. e. 133, Glasnik TDT, december 1965, str. 23, pismo Marije Krivec.